

Οί Πηγές μου : Κυρίως Spade (σσ. 81-84, 113-122), Copleston, Gilson

Ἡ **Αυγουστίνεια** κριτική κατὰ τοῦ Σκεπτικισμοῦ

Σκεπτικιστική Παραδοχή: Ἡ γνώση μπορεῖ νὰ προέλθει μόνον ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις. Οἱ αἰσθήσεις ὅμως μᾶς προσφέρουν μόνον **ἔμμεση** γνωστικὴ πρόσβαση στὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα – πρόσβαση μέσω ἀναπαραστάσεων, αἰσθητηριακῶν ἐντυπώσεων καὶ δεδομένων.

Ἐρώτηση τοῦ Σκεπτικιστῆ: Πῶς μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι τὰ δεδομένα αὐτὰ ἀντιπροσωπεύουν μὲ ἀκρίβεια τὰ ἀντικείμενά τους ὅταν ἀδυνατοῦμε νὰ ἔχουμε πρόσβαση στὰ ἀντικείμενα αὐτὰ γιὰ νὰ κάνουμε τὴν σύγκριση;

Ἡ Κριτικὴ τοῦ Αὐγουστίνου, Ἐξομολογήσεις Βιβλίο 10, μπορεῖ νὰ συνοψισθεῖ σὲ δύο σημεῖα:

- (1) Ἡ **σκεπτικιστικὴ** ἀμφιβολία δὲν ὑπονομεύει κάθε δυνατότητα γνώσης. Μολονότι οἱ αἰσθήσεις εἶναι ἀναξιόπιστες ὅσον ἀφορᾷ στὸν ἐξωτερικὸ κόσμον (π.χ. ἓνα κουτάλι βυθισμένο στὸ νερὸ φαίνεται λυγισμένο, ἂν καὶ δὲν εἶναι), μποροῦμε νὰ εἴμαστε τοῦλάχιστον βέβαιοι γιὰ τὴν ἀλήθεια ἐκείνων τῶν προτάσεων **ποῦ** ἀρκοῦνται στὴν φαινομενολογικὴ **περιγραφή** τῶν δεδομένων **ποῦ** βρίσκονται στὸ νοῦ μας (μποροῦμε π.χ. νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι τὸ κουτάλι **ἐμφανίζεται** λυγισμένο χωρὶς νὰ μᾶς ἐνδιαφέρει ἂν πράγματι εἶναι ὅπως ἐμφανίζεται). Ἄρα, σὲ ἀντίθεση μὲ ὅσα ἰσχυρίζεται ὁ Σκεπτικιστῆς, ἀκόμη καὶ ἂν ἡ **μοναδικὴ** πρόσβαση στὸν ἐξωτερικὸ κόσμον εἶναι ἡ αἴσθησις, κάποια γνώση εἶναι δυνατὴ. Ἡ γνώση ὡστόσο αὐτὴ περιορίζεται σὲ πράγματα **ποῦ** βρίσκονται τὰ ἴδια μέσα στὸν νοῦ μας (αἰσθητηριακὲς ἐντυπώσεις στὶς ὁποῖες ἔχουμε ἄμεση πρόσβαση) καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπεκταθεῖ σὲ πράγματα **ποῦ** ἐκπροσωποῦνται στὸν νοῦ μας ἀπὸ νοητικὲς εἰκόνες (ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου στὰ **ὁποῖα** ἡ πρόσβαση εἶναι μόνον ἔμμεση).
- (2) Ἡ παραδοχὴ ὅτι κάθε γνώση προέρχεται ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις εἶναι λανθασμένη. **Αντιπαραδείγματα:** (α) Γνώσεις σχετικὰ μὲ τὸ **ὑποκείμενο:** Ἡ **γνώση** τῶν νοητικῶν πράξεων, ἡ γνώση ὅτι διαθέτουμε νοῦ, ἡ γνώση ὅτι εἴμαστε ζωντανοὶ καὶ ὅτι ὑπάρχομε (β) Ἡ γνώση τῶν μαθηματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν.

Ἐρωτήματα: Ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ γνώση τῶν ἀληθειῶν (β); Ἔχουμε ἄμεση ἢ ἀπλῶς ἔμμεση (δηλαδή δι' ἀντιπροσώπου) πρόσβαση στὶς ἀλήθειες αὐτές;

Σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ Αὐγουστίνος ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνασκευάσει τὸν ἀκαδημαϊκὸ σκεπτικισμὸ ἀρνούμενος τὴν παραδοχὴ ὅτι ἡ μοναδικὴ δυνατὴ γνώση προέρχεται ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις. Καθὼς οἱ αἰσθήσεις μας εἶναι ἀναξιόπιστες (προσφέρουν δηλαδή μόνον ἔμμεση πρόσβαση στὰ ἀντικείμενά τους), ἂν ἴσχυε ἡ παραδοχὴ, τότε στὴν πραγματικότητά δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι γνωρίζουμε κάτι. Ὡστόσο, διαθέτουμε καὶ ἄλλη πηγὴ γνώσης, τὴν ἐνδοσκόπηση, μὲ τὴν ὁποία διαπιστώνουμε τὴν παρουσία ἐντὸς τοῦ νοῦ μας αὐτῶν καθ'αὐτῶν τῶν μαθηματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν (ὅπως ἐπίσης καὶ μὲ τῶν ἀληθειῶν ποὺ ἀφοροῦν τὰ περιεχόμενα τοῦ νοῦ καὶ τὶς λειτουργίες του). Εἶναι αὐτὴ ἡ ἀμεσότητα τῆς παρουσίας τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν ποὺ, κατὰ τὸν Αὐγουστίνου, καθιστᾷ ἄκυρες τὶς **σκεπτικιστικὲς** ἐνστάσεις. Ὁ τρόπος, ὡστόσο μὲ τὸν ὁποῖο ἐρχόμαστε σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὶς μαθηματικὲς ἀλήθειες ἀποτελεῖ ἀντικείμενο εἰδικῆς θεωρίας τοῦ Αὐγουστίνου, τῆς θεωρίας τῆς φώτισης.

Ἡ Θεωρία τῆς φώτισης

Ἡ θεωρία εἶναι Πλατωνικῆς ἐμπνεύσεως καὶ θυμίζει ἔντονα τὴν θεωρία τῆς ἀναμνήσεως. Ἄς δοῦμε ξανὰ ἐν συντομίᾳ τὸ βασικὸ πλατωνικὸ ἐπιχείρημα σὺν ὁποῖο θεμελιώνεται ἡ θεωρία.

- (1) Ἡ γνώση εἶναι σταθερὴ, **ἀναγκαία** καὶ ἀναλλοίωτη.
- (2) Ἄρα, τὰ ἀντικείμενα τῆς γνώσης πρέπει νὰ εἶναι ἐπίσης σταθερὰ καὶ ἀναλλοίωτα ἰδεατὰ ἀντικείμενα, πλατωνικὲς δηλαδή ἐξιδανικευμένες μορφές.
- (3) Ἀρχὴ τῆς ἀμέσου ἐπαφῆς: Μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε μόνο πράγματα μὲ τὰ **ὁποῖα** εἶχαμε ἄμεση (**ἀδιαμεσολάβητη**) ἐπαφή.

Ἐπομένως ἀφοῦ ἔχουμε γνώση κάποιων ἰδεατῶν πραγμάτων (μαθηματικὰ ἀντικείμενα καὶ ἠθικὲς ἀξίες) τὰ ὁποῖα δὲν τὰ συναντοῦμε γύρω μας θὰ πρέπει νὰ εἶχαμε **ἀδιαμεσολάβητη** πρόσβαση σὲ αὐτὰ πρὶν τὴν γέννηση μας καὶ ἀπλῶς τὰ ἀνακαλοῦμε στὴν ἐπίγεια ζωὴ μας.

Ἀριστοτέλης: Ἡ γνώση εἶναι σταθερὴ καὶ ἀναλλοίωτη ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι τὰ ἀντικείμενά της εἶναι ἐξιδανικεύσεις ποὺ δὲν συναντῶνται στὸν ἐμπειρικὸ κόσμον. Ἐπομένως ἡ θεωρία τῆς ἀναμνήσεως εἶναι περιττή.

Ερώτημα: Ακόμη και εάν τα αντικείμενα της γνώσης δεν είναι εξιδανικεύσεις σε όλες τις περιπτώσεις, παρόλο αυτά σε κάποιες περιπτώσεις σίγουρα είναι (π.χ. ιδανικά γεωμετρικά σχήματα). Τι θα μπορούσε να πει ο Αριστοτέλης για αυτές τις περιπτώσεις.

Σημείωση 1: Ο Descartes θα απορρίψει αργότερα την (3) και άρα επίσης δεν θα έχει ανάγκη τη θεωρία της αναμνήσεως την οποία θα αντικαταστήσει με την θεωρία των εμφύτων ιδεών.

Ο Αύγουστίνος, **πὸν** κινεῖται στην ευρέως νοουμένη πλατωνική παράδοση, θα αποδεχθῆί τόσο την εξιδανίκευση της γνώσης (θέση 1) όσο και την εξιδανικευμένη φύση των αντικειμένων της (θέση 2). Για τον Αύγουστίνο ἔτσι κάθε γνώση εἶναι γνώση ιδεατῶν προτύπων πὸν σύμφωνα με αὐτὸν θὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς θεϊκὲς ιδέες. Ἡ θεωρία ὡστόσο της αναμνήσεως (ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ καρτεσιανὴ θεωρία των εμφύτων ιδεῶν) εἶναι ἀναπαραστατικὴ καὶ ἄρα εὐάλωτη στὶς **σκεπτικιστικὲς** ἀντιρρήσεις. Ὅπως εἶδαμε ὁμως, ὁ Αὐγουστίνος πιστεύει ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι γνωρίζουμε ὅτι π μπορεῖ νὰ διασφαλίσει το κύρος του ἔναντι των ἐνστάσεων του σκεπτικιστῆ μόνον εἰάν το ἀντικείμενο της γνώσης (ἄς ποῦμε ἢ ἀναφορὰ της πρότασης π) εἶναι παρὸν στὸν νοῦ **πὸν** τὸ γνωρίζει αὐτὸ καθ' αὐτὸ καὶ ὄχι μέσω **ἐννοιακῶν** ἀντιπροσώπων του. Ἐπομένως κατὰ τον Αὐγουστίνο ἢ ἀρχὴ (3) δὲν εἶναι ἐπαρκὴς καὶ πρέπει νὰ ἐνισχυθῆί. Ὅχι ἀπλῶς θὰ πρέπει νὰ εἶχαμε σὲ κάποιον ἰδανικὸ χρόνο **ἀδιαμεσολάβητη** πρόσβαση στὶς ἀλήθειες **πὸν** τώρα γνωρίζουμε ἀλλὰ ἢ πρόσβαση αὐτὴ ὀφείλει νὰ εἶναι συνεχῆς καὶ ἀδιατάρακτη. Μὲ ἄλλα λόγια οἱ ἀλήθειες οἱ ἴδιες πρέπει νὰ εἶναι παρούσες στὸν νοῦ τὴν στιγμὴ πὸν τὶς γνωρίζουμε.

Το πρόβλημα τώρα εἶναι ὅτι ἐνῶ τα ἰδεατὰ πρότυπα πὸν γνωρίζουμε εἶναι, κατὰ τον Αὐγουστίνο θεϊκά, ὁ νοῦς εἶναι δημιουργημά. Ἔτσι, δεδομένης τῆς γενικῆς ἀρχῆς ὅτι ὄντολογικὰ καὶ **αξιακὰ** ὑποδεέστερα ὄντα δὲν μποροῦν νὰ ἐπιδράσουν ἐπὶ των ἀνωτέρων τους εἶναι δύσκολο νὰ κατανοήσουμε πῶς ὁ δημιουργημένος ἀνθρώπινος νοῦς κατορθώνει νὰ συλλάβει – σχεδὸν με τὴν κυριολεκτικὴ σημασία τοῦ ὄρου – **ὄντολογικῶς** ὑπέρτερες ἀλήθειες. «Το πρόβλημα – τονίζει ὁ Spade – ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι δὲν διαθέτουμε τὴν δύναμη νὰ παραγάγουμε γνώση ἐκείνων τῶν πραγμάτων **πὸν** ἀποτελοῦν τὰ μόνον ἐνδεδειγμένα ἀντικείμενα γνώσης» (σελ. 115). Ἐπομένως, εἰάν ἢ γνώση δὲν εἶναι δικὸ μας ἐπίτευγμα θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι κάπως μας προσφέρεται, μᾶς δίδεται – σχεδὸν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὴν ὑφιστάμεθα – μέσω μιᾶς **διαδικασίας πὸν** ὁ Αὐγουστίνος ὀνομάζει **Φώτιση** (illuminatio).

Μᾶς δίδεται ὅμως ἀπὸ **ποιόν**; Ἀπὸ **τις** ἴδιες τις ἀλήθειες, θὰ πεῖ ὁ Αὐγουστίνος, πὺ ἐπιδροῦν στὸν νοῦ μας καὶ αἰτιακὰ προκαλοῦν τὴν «σύλληψη» τους. Ἄλλα ὅπως εἶδαμε στὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ θεοῦ, οἱ ἀλήθειες πὺ συλλαμβάνονται ἀπὸ τὸν νοῦ ταυτίζονται μὲ τὸν Θεό. Ἄρα ἡ διαδικασία τῆς φώτισης πὺ ὀδηγεῖ στὴν πρόσκτηση γνώσης ἐνεργοποιεῖται καὶ ὀλοκληρώνεται ἀπὸ τὸν Θεό τὸν ἴδιο.

Ὁ Αὐγουστίνος στὸ ἔργο του *De Libero Arbitrio* (βιβλίο **III**) συζητᾷ τὸ πρόβλημα τοῦ σχηματισμοῦ κάποιων ἐννοιῶν καὶ κρίσεων πὺ κατ' αὐτὸν δὲν μποροῦν νὰ παραχθοῦν μὲ τις δικές μας δυνάμεις καὶ σίγουρα προϋποθέτουν τὴν διαδικασία τῆς φώτισης. Ἡ ἐννοια τῆς ἐνότητας, γιὰ παράδειγμα, δὲν μπορεῖ, σύμφωνα μὲ τὸν **Αὐγουστίνο**, νὰ προέλθει ἀπὸ τις αἰσθήσεις. Το ἴδιο ὅμως φαίνεται νὰ ἰσχύει καὶ γιὰ τις ἰδανικὲς γεωμετρικὲς ἐννοιες παραδείγματα τῶν ὁποίων δὲν συναντᾷμε στὴν ἐμπειρία μας. Περιπτώσεις κρίσεων πὺ ὁ σχηματισμὸς δὲν ἐρεῖδεται στὴν ἐμπειρία (τις κρίσεις αὐτὲς ὁ Αὐγουστίνος ὀνομάζει *κανόνες πὺ κυβερνοῦν τὸν νοῦ*) ἀποτελοῦν οἱ ἀριθμητικὲς ἀλήθειες καὶ οἱ *apriori* ἠθικὲς ἀρχές. Ἡ βεβαιότητα μὲ τὴν ὁποία γνωρίζουμε τις ἀρχές αὐτὲς εἶναι κατὰ τὸν Αὐγουστίνο ἀδιάψευστη ἀπόδειξη τοῦ γεγονότος ὅτι παρίστανται κατ' αὐτὲς στὸν νοῦ μας. Καθὼς ὅμως ἀναγκαῖες καὶ αἰωνίως ἰσχύουσες ἀλήθειες δὲν μποροῦν νὰ ἐγγραφθοῦν ἐντὸς **τῆς** ἐνδεχομενικῆς καὶ ἐφήμερης δομῆς τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας, χρειαζόμαστε ,σύμφωνα μὲ τὸν Αὐγουστίνο, τὴν διαδικασία τῆς φώτισης προκειμένου νὰ ἐξηγήσουμε τὸ ἐκ πρώτης ἀπόψεως παράδοξο γεγονὸς τῆς γνώσης τους. (Ἔχουμε ἐδῶ ἕνα ἐπιπλέον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς θεωρίας τῆς φώτισης).

Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ **αὐγουστίνεια** θεωρία (ὅπως καὶ οἱ **θεωρητικῶς** σχετικὲς πρὸς αὐτὴν πλατωνικὴ καὶ καρτεσιανὴ) ἀποτελεῖ προσπάθεια νὰ ἐπιλυθεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ὑπὸ συζήτηση ἐννοιῶν καὶ κρίσεων – σχηματισμὸς πὺ εἶναι δύσκολο νὰ ἐρμηνευθεῖ ἀπὸ τὴν ἀριστοτελικὴ καὶ **ἐμπειριστικὴ** παράδοση.

Βασικὰ προβλήματα τῆς Θεωρίας

- (1) Ποιὸ εἶναι τὸ πεδίο ἐφαρμογῆς τῆς Θεωρίας; Ἀφορᾷ ἡ θεωρία κάθε γνώση (ἀκόμα καὶ γνώση ἀπλῶν δεξιότητων) ἢ περιορίζεται στὸν χῶρο τῆς **ἠθικῆς** καὶ τῶν μαθηματικῶν; Ὁ Αὐγουστίνος δὲν φαίνεται ὅτι εἶχε πάρει **μὲ** τελικὴ ἀπόφαση γιὰ το **πῶς** το ἐρώτημα πρέπει νὰ ἀπαντηθεῖ.
- (2) Ἐὰν ἡ διάνοια μας εἶναι ἀπλῶς ἕνας παθητικὸς ἀποδέκτης τῆς θεϊκῆς φώτισης **πῶς** μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ το γεγονὸς ὅτι πρέπει νὰ ἐργαστοῦμε

τόσο σκληρά για να γνωρίσουμε π.χ τις πιο σύνθετες αλήθειες της θεωρίας των αριθμῶν;

- (3) Ποιὰ εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς φώτισης ἀπὸ τὴν ἄμεση θέαση τοῦ Θεοῦ (ὡς θυμηθοῦμε ὅτι οἱ ἐξιδανικευμένες ἀλήθειες ποὺ γνωρίζουμε ταυτίζονται κατὰ τον Αὐγουστίνου μὲ τον ἴδιο τὸν Θεὸ). Ἡ αὐγουστίνεια θεωρία φαίνεται ὅτι ἐξισώνει, κατὰ τρόπο μὴ πειστικό, τὴν φώτιση μὲ τὴν ἄμεση θέαση καὶ γνώση τοῦ Θεοῦ. Πῶς εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ γνώση ἀπλῶν ἀριθμητικῶν προτάσεων ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ὑψίστου σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπου; Ἡ ἄμεση θέαση τοῦ Θεοῦ δὲν προϋποθέτει ἀγιότητα; Σὲ τελικὴ ἀνάλυση ἡ φώτιση μοιάζει νὰ ἐξισώνεται μὲ τὴν ἀποκάλυψη.

Ἑρμηνεία Copleston – Gilson: Ἡ φώτιση μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ κατ'ἀναλογία τῆς μεταφορᾶς τοῦ φωτοδότη ἡλίου (ἡ μεταφορὰ φυσικὰ κατάγεται ἀπὸ τὴν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος). Ὅπως βλέπουμε διάφορα πράγματα στὸ φῶς τοῦ ἡλίου χωρὶς νὰ ἀντικρύζουμε κατάματα τὸν ἴδιο, ἔτσι κατορθώνουμε νὰ γνωρίζουμε τις ἀλήθειες ποὺ ἀναφέραμε στὸ φῶς τοῦ Θεοῦ χωρὶς νὰ ἀντικρύζουμε ἄμεσα τὸν ἴδιο τὸν Θεό. Ἡ φώτιση ἔτσι διακρίνεται, σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴν ἐρμηνεία, ἀπὸ τὴν ἐκστατικὴν θέαση τῆς θεϊκῆς πραγματικότητας.